

ЧАШНИ САДА

Ин чашн рӯзи даҳуми баҳманмоҳ баргузор мегардад. Ин ки чаро «сада» ном гирифтааст, пажӯҳандагон пайдоиши онро аз вожаи «сад» дониста, перомуни он фикру ақидаҳои худро баён намудаанд. Тибқи иттилои гоҳшуморҳо чашни Сада ба муносибати аз хонаи зимистониаиш убур кардани хуршед ва ба баҳор майл кардани он, то Наврӯз панҷоҳ рӯз ва панҷоҳ шаб, яъне сад шабу рӯз мондан ва ба нияти нерӯҳои сармо ва торикиро ақиб зада, хуршедро мадад кунанд то аз нав нерӯманд гардад, баргузор мегардад.

Абӯрайҳони Берунӣ дар «Ат-тафҳум» чунин мегӯяд: «Сабаби номаш чунон аст, ки аз ӯ то Наврӯз панҷоҳ рӯз аст ва панҷоҳ шаб. Ва низ гуфтаанд, ки андар ин рӯз аз фарзандони падар нахустин сад тани тамом шуданд». Ва дар «Осор-ул-боқия»-аш менависад, ки: «Сабаб ин аст, ки дар ин рӯз зодагони Каюмарс падари нахустин дуруст сад тан шуданд ва яке аз худро бар ҳама подшоҳ карданд».

Маҳмуди Гардезӣ дар «Зайн-ул-ахбор» баён менамояд, ки: «Шумори фарзандони Одам Абулбашар дар ин рӯз ба сад расид». Музаффари Гунободӣ дар «Шарҳи бист боб» ном асараш чунин навиштааст: «Вачҳи тасмияш ба сад он аст, ки чун Каюмарсро сад фарзанд ба вучуд омада буд ва ҳама ба ҷойи рушд ва нумӯ расиданд, дар ин шаб чашн намуда ва ҳамаро қадхудо сохт ва фармуд то оташи бисёр афрӯхтанд. Бад-ин ҷиҳат онро сада ном ниҳод».

Аллома Алиакбари Деҳхудо дар китоби «Луғатнома»-и машҳураш сабаби сада ном гирифтани ин чашнро чунин навиштааст: «Вачҳи иштиқоқе, ки саҳеҳтар ба назар мерасад, ин аст, ки чашни Сада, ки дар даҳуми баҳманмоҳ гирифта мешавад, дуруст сад рӯз пас аз оғози зимистони панҷмоҳа будааст. Ва номи Сада ишора ба гузаштан аз сад рӯз пас аз оғози зимистон аст».

Мубад Ардашери Озаргушасб дар китоби «Маросими мазҳабӣ ва одоби зардуштиён» бо истифода аз вожаи сад чунин мегӯяд: «Сада аз вожаи сад омадааст ва ҳамон тавр, ки ҳафта ба маънои ҳафт рӯз ва чилла ба маънои чиҳил рӯз ва даҳа ва сирӯза ба маънои рӯзи даҳум ва сивум ва панча ба маънои панҷ рӯз аст. Ва ҳамчунин ангӯштони дасту поро панча мегӯянд ва ҳазора ба маънои ҳазор сол аст, сада ҳам ба маънои сад рӯз мебошад».

Бузургтарин маросими чашни Сада афрӯхтани оташ дар шаби даҳум ба ёздаҳуми баҳманмоҳ (30 ба 31-уми январ) аст. Ва беҳуда нест, ки ин идро чашни оташ низ меноманд. Перомуни оташ афрӯхтан дар ин чашн ва пайдоиши Сада ақидаҳои гуногун вучуд дорад. Вале бисёре аз муаррихин онро ба Ҳушанг - подшоҳи силсилаи Пешдодӣ нисбат додаанд. Ба вижа ҳаким Абулқосим Фирдавсӣ дар «Шоҳнома» онро ба тарзи ҳосе баён

кардааст. Дар шарҳи ин достон омада, ки Ҳушанг ба саҳро рафта буд. Мори сиёҳро мушоҳида кард. Санге бардошт ва ба ӯ андохт. Санг ногоҳ ба санги дигаре бархӯрд ва аз ба ҳам хӯрдани ин ду санг оташ равшан шуд. Ҳушанг дастур дод ба муносибати пайдоиши фурӯғи эзадӣ чашн гирифтанд ва шодӣ карданд ва дар ҳангоми парастии онро қиблаи худ қарор доданд ва бад-он сӯ намоз гузориданд ва нагузоштанд, ки хомӯш шавад. Аз ашъори «Шоҳнома» ба ҳубӣ маълум мешавад, ки оташ ба василаи Ҳушанг пайдо шуда, аз лиҳози ин ки оташ фурӯғи эзадӣ аст, дастур дод, ки ҳангоми намоз ва ниёиши Худо онро сӯ (қибла) қарор диҳанд ва ба тарафи оташ намоз гузоранд. Ё

Воқеаи пайдоиши оташ дар «Шоҳнома» чунин тасвир ёфтааст:

Яке рӯз шоҳи ҷаҳон сӯйи кӯх,
Гузар кард бо чанд кас ҳамгурӯх.
Падид омад аз дур чизе дароз,
Сияҳрангу тираангу тезтоз.
Ду чашм аз бари сар чу ду чашмахун,
Зи дуди даҳонаш ҷаҳон тирагун.
Нигоҳ кард Ҳушанг бо ҳушу ҳанг,
Гирифташ яке сангу шуд тезчанг.
Ба зӯри Каёнӣ раҳонид даст,
Ҷаҳонсӯз мор аз ҷаҳонҷӯй част.
Баромад ба санги гарон санги хурд,
Ҳам ону ҳам ин санг бишкаст гурд.
Фурӯғе падид омад аз ҳарду санг,
Дили санг гашт аз фурӯғе озаранг ...
Яке чашн кард он шабу бода хвард,
Сада номи он чашни фархунда кард.
Зи Ҳушанг монд ин Сада ёдгор,
Басе бод чун ӯ дигар шаҳриёр.

Перомуни маросими баргузории ин чашн дар тӯли таърих донишмандоне аз қабили Абӯрайҳони Берунӣ, Мҳмуди Гардезӣ, Умари Хайём, Абулфазли Байҳақӣ, Ибни Мискавейҳ, Артур Кристенсен, Алиакбари Деҳхудо, Сайидҳасани Тақизода, Музаффари Гунободӣ, Мэри Бойс, Умодуддин Закриёи Қазвинӣ, Меҳрдоди Баҳор ва дигарон изҳори ақида намудаанд.

Абуӯрайҳони Берунӣ дар китоби «Ат - тафҳим» менависад, ки чашни Сада «обонрӯз аст аз баҳманмоҳ. Ва он даҳум рӯз бувад. Ва андар шабаш, ки миёни рӯзи даҳум аст ва миёни рӯзи ёздаҳум, оташҳо зананд ба гавз ва бодом ва гирд бар гирди он шароб хӯранд ва лаҳву шодӣ кунанд ... Ва аммо сабаби оташ кардан ва бардоштан он аст, ки Биюросб (Заҳҳок) тавзеҳ карда буд бар

мамлакати хеш ду мард ҳар рӯзе, то мағзашон бар он ду реш ниҳодандӣ, ки бар китфҳои ӯ баромада буд. Ва ӯро вазире буд номаш Армоил, некдил ва некирдор. Аз он ду тан якеро зинда яла кардӣ ва пинон ӯро ба Дамованд фиристодӣ. Чун Афредун ӯро бигирифт, сарзанишаш кард. Ва ин Армоил гуфт: тавоноӣи ман он буд, ки аз ду кушта якеро бираҳонидаме. Ва ҷумлаи эшон аз паси кӯҳанд. Пас бо вай устуворон фиристонд ва бифармуд, то ҳар касе бар боми хонаи хнш оташ афрӯхтанд, зеро к шаб буд ва хост то бисёрии эшон падид ояд. Пас он наздики Афредун ба мавқеъ афтод ва ӯро озод кард ва бар тахти заррин нишонд ва Масмуғон ном кард, ай меҳи муғон. Ва пеш аз Сада рӯзе аст ӯро барсада гӯянд ва низ навсада» ... Абӯрайҳони Берунӣ ҳамин қисса ва сабаби оташ афрӯхтан дар шаби даҳуми баҳманмоҳро дар китоби «Осор-ул-боқия»-аш бо каме тағйирот баён кардааст. Чашни Сада баъд аз густариши ислом дар Эронзамин ва то аҳди Муғул бо шукӯҳу шахомат таҷлил мешудааст. Муваррихон аз баргузории таҷлили чашни Сада дар дарбори Оли Зиёр, Ғазнавиён, Салҷуқиён, Хоразмшоҳиён хабар додаанд. Аз ҷумла, зеботарин ва кӯҳантарин чашни садае, ки дар давраи исломӣ баргузор гардид, тавассути подшоҳи Оли Зиёр Мардовичи Зиёрий дар соли 934 буд, ки дар шаҳри Исфакон барпо шудааст. Барои баргузории ин чашн ба дастури Мардович, ки ҷонибдори эҳё намудани суннатҳои тоисломӣ буд, дар канори Зояндарӯд ва дар майдоне аз домана то фарози кӯҳ тепаҳои бузурге аз ҳезум ва хору газ фароҳам оварда ва оташ заданд. Ва ҳазорон парранда бо тирҳои пайкони оғӯшта ба нафти шӯълавар ба парвоз даромаданд, ки заминро осмони шаҳри Исфакон ғарқ дар оташ шуд. Абулфазли Байҳақӣ таҷлили чашни Садаро дар аҳди султон Масъуди Ғазнавӣ дар соли 1030 чунин тасвир кардааст: «Мир фармуд то саропарда бар роҳи Марв бизананд, бар се фарсангии лашкароҳ. Ва Сада наздик буд. Уштурони султониرو ва аз он хама лашкар ба саҳро баранд. Ва газ кашидан гирифтанд то Сада карда ояд ва пас аз он ҳаракат карда ояд. Ва газ меоварданд ва дар саҳрое, ки ҷӯйи об бузург буд, пур аз барф меафканданд то ба болои қалъае баромад ва чортоқҳо бисохтанд аз ҷуб саҳт баланд ва онро ба газ бапо карданд ва газро дигар ҷамъ карданд, ки саҳт бисёр буд ва болои кӯҳе баромад ва илло уқоби бисёр ва кабӯтар... Ва Сада фароз омад. Нахустин шаб амир ба лаби ҷӯйи об, ки шароеъ зада буданд, бинишаст ва надимон ва мутрибон биёмаданд. Ва оташе ба ҳезум заданд. Ва пас аз он шунидам, ки қариб даҳ фарсанг (худуди 60 километр) фуруғи он оташ бидида буданд. Ва кабӯтарони нафтандуд бигзоштанд ва дадони барфандӯд оташ зада, давидан гирифтанд. Ва чунон Садае буд, ки дигар ончунон надида будам ва он ба хуррамӣ ба поён омад».

Дар соли 1091 низ Маликшоҳи Салҷуқӣ чашни Садаро дар шаҳри Бағдод бо шукӯҳи хоса таҷлил намуда буд. Ҳамчунин дар маҷлисҳое, ки ҳузури

подшоҳон ва бузургон барпо мешуд, шамъҳо насб мекарданд, ки мебоист то хангоми ғуруби офтоб афрӯхта бошад. Оташе, ки дар ҳузури подшоҳон ва амирон афрӯхта мешуд, хоне мегустурданд ва бодагусорӣ оғоз мегашт. Шуаро қасоидеро, ки дар мадҳи ҷашни Сада сохта буданд, месуруданд ва мардум ба шодӣ мепардохтанд ва аз фарози тӯдаҳои кӯчаки оташ мепариданд. Кӯдакон ва хӯрдсолон низ аз ин шодӣ баҳраманд буданд. Дар рӯзгори мо ҷашни Сада дар бархе аз манотиқи Хуросон ва дар Кирмон таҷлил мегардад, ки дар он дар радифи зардуштиён пайравони дигар адён низ ширкат меварзанд. Имрӯз низ Сада дар радифи Наврӯз ва Меҳргон яке аз ҷашнҳои бузург ва дӯстдоштани ақвоми ориёӣҳои эронинажод, ҳам зардуштӣ ва ҳам ғайризардуштӣ маҳсуб меёбад.

Дар китоби «Аслу насаб ва динҳои эронӣни бостон» чунин омадааст: «Ҷашни Сада имрӯза низ дар миёни зардуштиён бо ҳамон шукӯҳ ва ҷамоли хоси собиқ барпо мешавад. Ба тавре, ки дар Техрон ва Кирмон ва Язд маъмул аст, пуштаи бузурге аз хору ҳезум фароҳам месозанд ва рӯйи ҳам анбошта мекунанд ва хангоми шаб, ки даъватшудагон ҳозир мешаванд ва маросими ҷашн оғоз мешавад, мӯбадон, ки лола дар даст доранд ва дасташон ба дасти якдигар аст даври кӯҳаи оташ мекарданд ва «оташниёиш» мехонанд. Ин мӯбадон ҷомаи сафед дар бар доранд ва пас аз он ки се мартаба ба гирди пуштаи хор гаштанд, тӯдаи хорро аз атроф бо ҳамон лолаҳое, ки дар даст доранд, оташ мезананд. Пуштаи хор, ки оташ гирифт, чун ба тундӣ фурузон мешавад бисёр тамошоя аст. Ҳамин, ки шӯълаҳои оташ аз шиддати худ кост, аз рӯйи он мепаранд. Ҳатто дар Кирмон аспсаворони мусалмон асп метозанд ва аз рӯйи оташ мепаранд. Аз маросими баргузори ҷашни зардуштиён додани намоишҳои ҷолиби таваҷҷуҳ ва нағмасароя аст». Дар тӯли таърих шоирони зиёде ин ҷашнро васф карданд, ки дар зер намунаҳое аз онро меоварем:

Сада ҷашни мулуки номдор аст,
Аз Афредуну аз Ҷам ёдгор аст.
Замин ин шаб гӯё кӯҳи Тур аст,
К-аз ӯ нури таҷаллӣ ошкор аст
Гар ин рӯз аст, шаб хондаш набояд,
В-агар шаб рӯз шуд, худ рӯзгор аст.
Гар аз асли зимистон аст Баҳман,
Чаро ин шаб ҷаҳон чун лолазор аст.
Унсурии Балхӣ
Шаби Сада аст, яке оташ баланд афрӯз,
Ҳақ аст мар Садаро бар ту, ҳаққи он бигзор.
Фаруххӣ Систонӣ

Ин ҷашни Фаррух Садаро чун талоягон,
Аз пеши хештан фиристод комгор.

Манучехрии Домғонӣ

Он шаб, ки шаби Сада бувад, дар кӯят,
Оташ дили ман боду чалипо мӯят.

Ҳоқонии Шервонӣ

Ба Наврӯзи Ҷамшеду ҷашни Сада,
Ки нав гаштӣ ойини оташкада.

Низомии Ганҷавӣ

Ва нек биёмадаст ба панҷоҳ рӯз пеш,
Ҷашни Сада талояву Наврӯзу навбаҳор.

Манучехрии Домғонӣ

Қаҳҳори РАСУЛИЁН